

Memòries múltiples, tradició i construcció de pau a Acholiland

Multiple Memories, Tradition and Peace Building in Acholiland

REBUT: 03-04-2021 // ACCEPTAT: 03-12-2021

Víctor González Clota

GESA / Universitat de Barcelona /
Centre d'Estudis Africans (CEAi)

Resum

La justícia tradicional al nord d'Uganda ha estat un dels pocs recursos que la població acholi ha tingut a la seva disposició per explicar el passat. El conflicte armat iniciat pel LRA el 1986 i que es va allargar fins el 2009 a Acholiland ha marcat les realitats de la regió septentrional del país, entre elles la manera com s'explica el conflicte. Des de fa més d'una dècada les memòries no oficials de la guerra han començat a fer-se fortes als marges de l'estat per crear altres relats, el que anomenem memòries múltiples. Per fer-ho, la cultura tradicional acholi, encarnada en les figures representatives dels *rwodis*, ha recuperat part del seu costumari per apropar la construcció d'una pau estable i duradora. Malgrat no sempre s'ha aconseguit, i amb tots els matisos necessaris, les cerimònies del *mato oput* han establert espais on les veritats de les disputes aparegudes durant

Abstract

Traditional justice in northern Uganda has been one of the few resources that the Acholi people have had at their disposal to explain their past. The war started by the LRA in the region from 1986 to 2009 affected all the realities of the society and for more than a decade unofficial memories of the conflict have begun to grow strong on the borders of the state to create other narratives, what we call multiple memories. To do so, the traditional Acholi culture, embodied in the representative figures of the *rwodis*, has recovered part of its custom to bring closer the construction of a stable and lasting peace.

Although this has not always been the case, and with all the necessary nuances, the *mato oput* ceremonies have established spaces where the truths of the disputes that arose during and after the conflict have been debated and dealt with from a local

i després del conflicte s'han pogut debatre i tractar sota una mirada local i pròpia. Amb una gran empenta econòmica per part de les ONGs, podem dir que durant l'última dècada, tant el *mato oput* com els *rwodis*, s'han consolidat com actors de la construcció de pau i memòries múltiples.

Paraules clau: justícia tradicional; memòries múltiples; *mato oput*; LRA

perspective. With a strong economic push from NGOs, we can say that today, both the *mato oput* and the *rwodis* have been consolidated as main actors of peace transmission and multiple memories.

Key words: traditional justice; multiple memories; *mato oput*; LRA

El nord d'Uganda: un conflicte tancat en fals

Les relacions socials i la vida quotidiana al nord d'Uganda segueixen lligades a la violència del passat. El territori, al qual a partir d'ara ens referirem com Acholiland, presenta una sèrie de seqüeles físiques, una tensió psicològica provocada pels anys de guerra i, també, un desgast emocional per la unilateralitat en la forma d'explicar-la, que marquen el present de la població acholi. Fent frontera

amb el Sudan del Sud i rodejat de les regions del West Nile i Karamoja, Acholiland ha estat un territori assotat per conflictes armats des de la independència del país, l'any 1962. Un conflicte que ha estat estudiat i debatut des d'una aproximació multidimensional i fins els nostres dies.

Avui en dia parlem d'un territori amb un conflicte tancat en fals, més que d'un postconflicte, per la no presència de cap grup armat actuant a la zona, però per un acord de pau que estableix unes bases reguladores del final de la violència. És per això que focalitzarem els esforços del present article en l'exposició i debat sobre les estratègies locals per establir una pau i memòria pròpies, amb una inhibició estatal que s'ha allargat fins l'actualitat.

El present article té els seus orígens en les investigacions periodístiques i acadèmiques dutes a terme entre els anys 2019 i 2020, per les quals es van realitzar entrevistes a diferents actors constructors de memòria i pau al nord d'Uganda. Les dades recollides, doncs, són una mostra directa que ens permeten endinsar-nos en la dialèctica entre una memòria oficial monolítica i unes memòries locals diverses. La voluntat d'aquest estudi, per tant, és seguir engrandint altres treballs previs fets a Catalunya per abordar els conflictes ugandesos tancats en fals i les seves conseqüències en la construcció de memòries múltiples, ja siguin monolítiques i oficials o bé locals i diverses. Prèviament alguns autors ja han abordat de forma crítica les causes del conflicte armat a Acholiland (Farré, 2005) i a la vegada la resolució per vies de la justícia tradicional (Rodríguez, 2009).

A la vegada, l'article aborda un llistat de temes llarg i amb força càrrega teòrica que cal enumerar i especificar de bon principi. De forma inicial, el concepte de memòries múltiples és el resultat de l'aparició de la memòria oficial monolítica i les memòries locals diverses, sobretot pel factor de la inhibició estatal, estudiat en el llibre "Beyond the State" de Ben Jones. En segon lloc, es parlarà del retorn de la justícia tradicional encarnada en la figura dels *rwodis*, els agents socials que han ocupat per convicció o pragmatisme la posició de consolidar les memòries locals diverses. A continuació, es parlarà de les aliances i la instrumentalització dels agents externs internacionals, majoritàriament ONGD, en la recerca de la construcció de discursos grandiloqüents envers paraules com pau, justícia, reconciliació, perdó o veritat. Seguidament, el *mato oput* serà l'artefacte social analitzat que ens permetrà comprendre accions directes al marge de l'estat per la construcció de memòries locals i diverses, amb els punts de vista crítics pertinents. L'últim dels temes, just abans del tancament amb les pertinents conclusions, afegirà en el debat la qüestió del distanciament cultural entre la construcció de narratives i memòries globalitzadores i locals.

La violència a la qual ens referirem de forma més directa serà l'exercida per diferents grups armats, tant estatals com guerrillers, des de l'ascens al poder per les armes de Yoweri Museveni. La reacció a l'ascens de Museveni serà

de forma també armada i amb el Lord Resistance Army com a màxim exponent, comandant per Joseph Kony, el qual tenia el seu radi de refugi i acció entre Acholiland i el Sudan del Sud. El LRA es proclamarà hereu d'altres grups armats com el Holy Spirit Movement (HSM) d'Alice Lakwena, ambdós de l'ètnia acholi, i amb els deu manaments cristians com a emblema, actuant a la regió fins l'any 2009. Tot i que el grup segueix actiu en zones de la República Centreafricana, no es registra cap activitat dins les fronteres ugandeses des de fa més d'una dècada.¹

La contraposició de poders, més personalista que no de caire ideològic, vindrà marcada per una antiga i històrica balança de desequilibris entre el sud i el nord del país. El país d'Uganda es va dibuixar de la mà colonial britànica amb el seu centre a les ribes del llac Victòria i les zones del nord com a perifèries més servils del sud. La tensió violenta entre el nord i el sud, ja des del principi va implicar nombrosos conflictes d'adaptació a l'estat modern. Els pobles de les regions del nord, com és el cas dels acholi, eren seminòmades o d'economies extensives, de llengües sudaneses o nilòtiques, i van ser considerats per la colonització britànica com perifèrics als regnes bantúfons del sud i el centre, el més poderós dels quals era Buganda.² Tot i així, després de la independència, assolida el 1962, les presidències del país les havien ocupat mandatariis militars originaris del nord, com Milton Obote, lango; Idi Amin, kwakwa; o Tito Okeello, acholi. Un fet que es relaciona amb la tradició de reclutar població de les zones més empobrides per formar part de l'exèrcit, ja des dels temps de la colonització britànica.

L'any 1985, i sent un cop per les aspiracions de Yoweri Museveni i el NRA, el general Tito Okello amb els seus soldats acholi derroca Obote, fent-se amb la presidència del país. Museveni, amb alguns enclavaments estratègics com el de Masaka sota el seu control, inicia unes converses de pau a Nairobi amb el nou poder que fracassaran. L'any 1986, doncs, el National Resistance Army entrarà a la capital, Kampala, i es farà amb el poder d'Uganda.

A partir d'aquest moment LRA s'erigirà com el major dels problemes pel nou govern. Liderats per l'autoproclamat missatger de déu Joseph Kony, reclutaran milers de civils, molts d'ells per la força i també nens, per unir-se en la lluita contra un poder que consideren corrupte, il·legítim i que reproduïx les vexacions del sud cap al nord. El Lord Resistance Army serà l'enemic número u del

¹ Les notícies més certeres sobre la ubicació actual de Joseph Kony i els seus seguidors del LRA son a República Centreafricana, també ha actuat en zones del Sudan del Sud com Kafia Kingi.

² El Regne de Buganda és el més gran dels regnes que formen l'actual Uganda. Quan els britànics van arribar i colonitzar el territori, van anomenar-lo el Protectorat d'Uganda, utilitzant la paraula suahili que feia referència a Buganda. En l'actualitat, i amb la capital del país, Kampala, dins els antics territoris del regne de Buganda, és la regió amb més poder i on es concentra la major part de la població i l'economia.

país i un estigma constant contra la població acholi, titllada de col·laboracionista, quan la majoria de les víctimes seran d'aquesta ètnia.³ Les escaramusses entre l'UPDF i el LRA seran la tònica general a Acholiland, destrossant generacions senceres d'ugandesos i convertint la bella i àrida sabana del nord en camps de batalla quotidians. Abusos constants que, a ull de la historiografia oficial, només s'han explicat a través de l'extrema violència del grup armat liderat per Joseph Kony, sense una revisió oficial de les atrocitats comeses per l'estat.⁴

L'ús polític de la memòria, en nom de la unitat nacional i de la cohesió ciutadana, ha generat un relat que glorifica la victòria armada per part dels cossos regulars, és a dir, de l'exèrcit ugandès (UPDF), envers els diferents grups armats a Karamoja o Acholiland. Aquest projecte memorial i polític monolític s'ha recolzat en l'aparent estabilitat social en la que la majoria d'ugandesos viuen, entenent l'estabilitat com l'absència del perill, l'estrès i la por de la guerra. I és ben cert que la victòria proclamada —per incompleta que hagi estat, ha reduït les resistències armades a un nivell d'activitat baix— ha propiciat una gran adhesió al règim i al seu líder, Yoweri Museveni.

La inhibició de l'estat a Acholiland

Acholiland, separada per un viatge de més de deu hores des de la capital, és vista des de Kampala com una terra àrida i llunyana. Ha estat l'últim dels territoris on el govern va imposar-se, aquest cop fent front al Lord Resistance Army (LRA), liderat per Joseph Kony, en busca i captura per part de la Cort Penal Internacional des del 2002. La guerra al nord, brutal i acarnissada contra la població civil, ha estat un entrebanc per la consolidació de la no violència i ha tingut conseqüències molt més enllà de les seqüeles físiques.⁵ Per tant, la construcció

3 Les causes que porten a l'ús de la violència com a reacció al nord d'Uganda son múltiples, no només es relacionen amb l'ascens de Museveni. Per introduir-se en el tema, la bibliografia és extensa i de qualitat. Alguns llibres clau son "Alice Lakwena & the Holy Spirits: War in Northern Uganda 1986-97" de Heike Behrend, "Northern Uganda in National Politics" de A.G.G. Ginyera-Pinyewa o el capítol "Uganda: National Resistance Army" de Pascal Ngoga al llibre "African Guerrillas", editat per Christopher Clapham.

4 La uniformitat a l'hora d'explicar la guerra a Acholiland des de l'estat ugandès ha estat en bon part rebutada des d'organismes internacionals i ONGD. Es parla en aquest cas d'una acció dual per part de les UDF i el LRA com a perpetradores de crims i violència, en la qual es dona "durant aquesta època la mort cada setmana de més de 1000 persones conseqüència directa o indirecta de la violència del LRA i les forces armades" (Royo, 2008, p.14).

5 Els segrestos i abduccions han provat conseqüències psicosocials de lleus a moderades i símptomes d'estrès posttraumàtic i depressió. En comparació, els símptomes son molt més alts en aquells que van patir de forma directa la violència i abduccions que els que van presenciar la violència i els que tenien poca exposició al conflicte. (Vinck, Pham, Stover i Weinstein, 2007).

d'una memòria oficial monolítica que glorifica els vencedors, ha sigut una eina més per unificar l'adhesió al discurs oficial i únic..

És per això que el procés d'instaurar una pau duradora i estable ha anat quallant als marges de l'estat, el qual s'ha inhibit del seu paper. De forma oficial, no hi ha un acord de pau que reguli i estableixi unes bases de com construir una societat sense violència,⁶ que marqui uns paràmetres de com s'ha d'impartir justícia, sobre quin és el dret a ser compensat, o en base a quina moralitat es demana i s'accepta el perdó, si és que cal. Com a conseqüència, la justícia tradicional i el lideratge dels *rwodis*, els líders tradicionals i figures amb capacitat d'impartir justícia, han esdevingut una peces angulars de la legitimació del concepte de reconciliació a través del perdó i l'intent de construcció d'una memòria als marges de l'estat per explicar què va passar, amb una sèrie de matisos que s'aniran desgranant. Uns conceptes que tenen els seus paral·lelisme en altres processos de reconciliació africans, com a Ruanda i Sudàfrica, però també a Sierra Leona, on la inhibició de l'estat va ser semblant al cas ugandès. El cas acholi, per això, es construeix en base a elements tradicionals, però amb la influència i intervenció externa d'un gran nombre de projectes de cooperació, per tant, el debat sobre la instrumentalització i aliances pragmàtiques amb les bases tradicionals és ben viu. Les cerimònies del *mato oput*, que s'exposaran més endavant, són la base legal en la que es concentren els esforços externs i interns per, a través de la memòries locals, impartir la justícia des del punt de vista acholi. Però en base a quina memòria dels fets s'imparteix justícia? Qui és el garant que dona validesa a una història? Quina és l'actitud de l'estat davant d'aquesta justícia popular?

Les memòries als marges de l'estat han estat una reacció als intents de construcció des de l'estat d'una memòria "pura" ugandesa, on els guanyadors haurien estat els portadors de la veritat, la pau i justícia, i els vençuts serien l'exemple del terror, la inhumanitat i la culpa. Tot i així, avui en dia una generació de nous sociòlegs i antropòlegs ugandesos, com Sophie Komujuni (Komujuni, 2020), han abordat el postconflicte des d'una perspectiva de la construcció de la pau en base a aquells elements que més reconciliació puguin aportar. És evident que el LRA ha estat una de les guerrilles amb major utilització de la por i la violència extrema envers la població civil, però la memòria en el relat construïda per l'estat ha generat grans prejudicis sobre la població acholi. Això ha provocat una tensió en com explicar el conflicte en l'actualitat, amb el que bona part dels habitants

⁶ Entre el 2007, el 2008 i inicis del 2009 es van establir una sèrie de converses i acords de per la pau. Es van anomenar les converses de Pau de Juba, malgrat es van arribar a uns pactes preliminars, el LRA es va desentendre a l'últim moment de les converses. Va ser l'última vegada que es van establir converses entre el govern ugandès i el LRA.

de la regió del nord no s'hi veuen ni identificats ni capaços de conviure-hi sense un procés de construcció propi d'una història, no en un sentit de competició o legitimació d'un passat, sinó per aconseguir més veritat i més justícia.⁷

La idea de memòria com a eina per assolir paus duradores es troba arreu i és un dels diversos instruments que es poden articular de diverses maneres segons el context sociocultural i la circumstància històrica. A nivell estatal a Uganda, no va ser fins el 2019 quan es va aprovar un decret del Gabinet que incloïa la Justícia Transicional com a element per arribar a acords de pau duradors. Francis Nono, director del National Memory and Peace Documentation Center (NMPDC), situat a la ciutat acholi de Kitgum, en un article publicat l'any 2018 pel diari New Vision deia el següent:

Cal recordar i documentar, perquè crea una sensació de solidaritat entre les comunitats afectades per la guerra, a la vegada que impulsa la recerca de la responsabilitat de les violacions i abusos dels drets humans del passat, així com l'afany per conèixer la veritat del que va passar.⁸

La construcció de les memòries basada en la justícia tradicional

Fins el juny del 2019, no es va aprovar un decret que establís unes pautes per abordar la justícia en el post conflicte a Acholiland. Tot i així, han existit precedents com el Peace, Recovery and Development Plan (PRDP), aprovat l'any 2008, o el Luwero Rehabilitation Programme and Karamoja Integrated Development Programme, però en ambdós casos, l'objectiu número u de la implementació dels programes era la consolidació de les autoritats estatals als territoris on s'havia desenvolupat el conflicte armat. Per tant, van ser gestos simbòlics de cara a l'establiment d'una pau duradora tutelada per l'estat. Un fet que s'havia produït en dècades anteriors, però en aquest cas amb els britànics en la posició del govern ugandès, el que coneixem com a “pax britànica”, i que autors com Joshua B. Rubongoya (B. Rubongoya, 2007) ara la comparen amb la “pax musevenica”. En la proposta del govern de 2019, ja hi trobem la referència directa a la justícia transicional, la qual, teòricament, consisteix en la combinació de la justícia ordinària i mecanismes informals com els exercicis de memòria, programes de reparació o reformes institucionals per tal d'arribar a una rendició de comptes on es recuperi la veritat i es consolidi la reconciliació.

7 Entrevista a Komagut Deo, antropòleg i investigador del National Memory and Peace Documentation Center de Kitgum; Alima, juliol del 2019.

8 https://www.newvision.co.ug/new_vision/news/1478360/legacy-conflict-northern-uganda-forget-remember

La qüestió és que, durant deu anys, i mancats d'un programa estatal on recolzar-se, la comunitat acholi ha anat construït una memòria o memòries en base a elements que ara s'han convertit en acció de govern, amb la citada intervenció econòmica de les ONGs, com és la justícia transicional. Els actors oficials són qui usualment es fan càrrec d'aquests "interregnes", aquests temps sense autoritat moral, aquestes transicions. Quan això no passa, i en la zona dels Grans Llacs africans aquest és sovint el cas, la visibilització i la recuperació en l'espai públic de la jerarquia tradicional, entesa com l'articulació ordenada i responsable de la representació dels rols de poder, creences i acords costumaris, ha estat un recurs adoptat per exercir d'àrbitres en l'assentament d'una estabilitat duradora. La recuperació dels *rwodis* com a figures capaces de liderar processos ha estat complexa, però els ha acabat convertint en protagonistes per la transmissió de la justícia i la pau. En sí mateix, l'ascens dels *rwodis* com a protagonistes ha estat un exercici de recuperació i dignificació d'unes figures de les quals s'havia allunyat la societat pel trencament físic i emocional que provoquen les guerres. És important parlar del paper de les mateixes comunitats acholi en aquesta recuperació, però autores com la ja citada Sophie Komujuni (2020), parlarien d'un recolzament massiu a aquesta acció. A la vegada, altres autors com Ivan Navarro (Navarro, 2019, p. 461) posen xifres al creixement de la presència d'aquestes ONGs, que son 200 l'any 1986 a les més de 7000 del moment en què es realitza l'estudi.

Amb tot, la intenció era poder per exercir justícia des d'una concepció global del terme, sobretot ressaltant el factor de la reparació i el perdó, i construït per tant una memòria del conflicte des del col·lectiu, i per tant múltiple per la seva condició d'exercici participatiu. La justícia s'ha utilitzat com a vehicle i execució d'una nova eina dins la tradició, per permetre definir a cadascun dels actors respecte als altres, pas ineludible per a reconciliació. Sense idealitzar la idea de memòria justícia i termes com perdó i reparació, i de com explotar-ho, el treball de les comunitats, que s'han articulats a través de col·lectius locals de diferent caire —"Victims of Mucwini", "Acholi Women's Project", etc. -, i les ONGD amb els *rwodis*, ha propiciat una major identificació de les poblacions amb el procés de pau, tal com assenyalen des del NMDC de Kitgum. Anteriorment, quan arribaven propostes del govern o òrgans oficials, eren vistes amb desinterès i amb una participació activa molt baixa. Un exemple és que l'any 2010, dos anys després d'aprovar el PRDP, el 35% dels habitants de les províncies de la Regió del Nord no n'havien sentit a parlar mai, i un 35% més, no sabia què havia aconseguit, sumat, un 70% de la població era aliena a aquestes propostes.⁹ La poca atracció que rebien es centrava en el pragmatisme per aconseguir

⁹ <http://www.peacebuildingdata.org/research/uganda/results/transitioning-to-peace/prdp>

compensacions econòmiques. La memòria és un esforç col·lectiu, i la participació dels *rwodis*, sense solucionar tots els conflictes generats per tres dècades de guerres, sembla que ha propiciat una idea comunitària més pròxima a la reparació.

Ressituar-se en temps de pau: el retorn dels rwodis

Les autoritats, estatals o tradicionals, a Acholiland van quedar disgregades i aïllades unes de les altres pels anys de guerra. De fet, tot allò relacionat amb la cultura acholi va entrar en una fase de pèrdua de lideratge, d'allunyament amb les comunitats i de trencament d'algunes línies tradicionals dels rols de poder, ja que la tradició i el fet mateix de ser acholi es van veure com identificadors d'agents de la violència, tal com propiciava part del discurs oficial.¹⁰ La regressió en representativitat i identificació amb la tradició va fer que els líders tradicionals, els *rwodis*, veiessin minvada la seva influència i la seva inserció en la comunitat. El fet que molts d'ells convisquessin en camps de desplaçats, en la mateixa situació que a aquells a qui suposadament havien d'aconsellar, per a qui havien de ser un far o impartir justícia, va fer que bona part de la comunitat acholi anés ressituant-se cap una forma de vida menys vinculada al que fins llavors havia sigut la seva organització tradicional i el costum. Però al llarg de l'última dècada, la pèrdua sostinguda de legitimitat dels líders tradicionals a principis dels 2000 ha estat substituïda per una extraversió de la societat acholi, sobretot per la intervenció de projectes de cooperació internacional a l'inici del segle XXI, esglanada en els seus àmbits immediats d'acció comunitària, on els *rwodis* s'han fet forts. Tot i així, cal tenir en compte que aquesta dècada ha estat marcada pel finançament internacional des de ONGs, que van recolzar aquesta extraversió, però la retirada d'aquesta despesa provinent de programes de cooperació internacional podria posar en dubte la fortalesa dels *rwodis* i el *mato oput* (Komujuni i Büscher, 2020, p. 104).¹¹

La figura del *rwot* com a cap visible de les comunitats, des d'un punt de vista cultural i religiós, la trobem instal·lada al segle XVII (Atkinson, 1994, p.65). Amb les distàncies que separen el passat i el present, s'han mantingut com elements visibles de la representació del costumari acholi i dels seus llinatges històrics. Les tradicions han mutat i s'han reinventat o adaptat. Coaccionats, i en

¹⁰ Entrevista a Jackie Akello, líder del col·lectiu Women's Project; Kitgum, juliol del 2019.

¹¹ En aquesta línia i en el mateix article (Komujuni i Büscher, 2020) plantegen la possibilitat que el nord d'Uganda estigui en una fase de post postconflicte, en la qual aquests mecanismes tradicionals ja s'estarien debilitant i perdent importància davant la pèrdua de finançament per part de la comunitat internacional. A nivell econòmic, és cert que l'embranchida dels primers anys del mil·lenni era molt major, però a nivell de prestigi social el paper dels *rwodis* segueix mantenint una jerarquia social elevada.

molts casos assimilats, per les autoritats britàniques colonials, i silenciats i denigrats durant els primers anys de la independència, els *rwodis* s'han anat ressituant en cada conjuntura, sobrevivint els repetits anuncis d'extinció, juntament amb el que podríem anomenar societat tradicional, si no la considerem ni estanca ni immòbil. Durant l'*Indirect Rule* del colonialisme britànic, les autoritats tradicionals van tenir el seu pes. A Uganda, abans dels anys noranta el govern es negava a donar un paper oficial als líders tradicionals, sobretot amb l'expansió de les diferents administracions governamentals pel país, però se'ls deixava un marge d'actuació "informal" mentre no interferissin en les seves activitats sempre que aquestes no incomplissin la llei. També és cert que el govern de Yoweri Museveni va autoritzar el restabliment dels regnes tradicionals a partir del 1993, amb el regne de Buganda i el seu *Kabaka* al capdavant. Tot i això, no va concedir als líders tradicionals cap funció executiva o consultiva legal, malgrat mantinguin una bona reputació i siguin preguntats per bona part de les comunitats per solucionar conflictes o litigis. La seva existència, des de la mirada governamental, s'ha de limitar a qüestions tradicionals —conflictes entre particulars de tot tipus que no estiguin en mans de la justícia ordinària— i no se'ls permet interferir en les activitats de les institucions locals descentralitzades encarregades de les activitats del govern local. Podríem dir que van passar d'actuar en espais de semi clandestinitat o foscor, a una ambivalència, on cal intervenir entre el passat i el present promocionant la seva imatge com a símbol de la tradició i, alhora, esforçant-se per servir d'agència per a la modernitat de tots els projectes que vol tirar endavant la societat en la que viuen (Ubink, 2008, p. 23).

Per altra banda, la guerra entre el LRA i el govern ugandès va provocar un trencament amb la relació directa amb les seves comunitats, sobretot a partir dels anys noranta, quan la guerra es recrueix sobre la població civil. Per tant, durant els últims anys de guerra i els primers del conflicte tancat en fals, la figura del *rwot* no tenia el prestigi que té actualment ni l'ascendència que la història li concedia. L'exercici de recuperar-los per part de les comunitats i les ONGD ha estat en base a la cerca de les arrels culturals acholi, és a dir, la memòria de com s'organitzaven històricament, sabent que són figures amb qui la societat pot empatitzar. És fonamental tenir en compte que aquesta "recerca", o com a mínim la seva visibilització en l'àgora política i l'horitzó de desenvolupament a Uganda, ha estat guiada per una gran influència externa, sobretot a partir del final de la violència armada, quan es va abordar l'anomenada geografia política del poder tradicional (Komujuni i Büscher, 2020, p. 4).

Els diferents especialistes han utilitzat el concepte de "extraversió" per descriure el procés pel qual grups o individus utilitzen la seva relació depenent amb el món extern per aconseguir recursos per exercir la seva autoritat (Bayart, 2000, p. 217). Grans fons de cooperació internacionals van propiciar aquesta acumu-

lació de poder exterior, basant-se en l'acaparament de recursos econòmics. Sobre els recursos econòmics, els *rwodis* han esdevingut personatges centrals en l'engranatge de la construcció de pau, un tema estudiat recentment també per Sophie Komujuni (2020). Promogut per diferents ONGD, poc a poc es va anar cap a la reinstitucionalització de les autoritats acholi, donades a conèixer a través de l'article de Dennis Pain, "The Bending of Spears" (Pain, 1997). Es va arribar a crear el Ker Kwaro Acholi (KKA), una organització que donava aixopluc a 54 *rwodis* que, suposadament, havia de funcionar com un espai de debat i acord per la comunitat acholi, una anomalia en la forma de poder tradicional acholi, ja que són poblacions segmentades sense un poder central. Per tant, fins a quin punt la justícia pretesament tradicional i la forma de recuperació de la memòria de la que parlem estan basades en el costumari acholi? Podem parlar d'una figura del *rwot* com ho podríem fer cinquanta anys enrere? Quin valor té si el seu poder o la seva centralitat actual deriva de forces externes?

El que és cert, i amb el KKA fora de funcionament, és que s'ha anat demostrant que, amb influència externa o no, la representativitat dels *rwodis* era molt més alta en matèria de construcció de pau que cap altra al territori i, a poc a poc, han esdevingut figures claus per exercir la justícia transicional. Han adoptat, en el fons, el paper que podrien haver ocupat al llarg figures relacionades amb la cooperació internacional (Komujuni i Buscher, 2020, pp. 111-112). Es podria dir, doncs, que no estem parlant d'una utilització d'una figura inventada per absorbir poders utilitzant l'argument de la tradició, com insinua Tim Allen (Allen, 2007, p. 155), però sí d'una reutilització. La figura del *rwot* no ha estat creada per tota aquesta nova onada de cooperació en l'etapa del conflicte i conflicte tancat en fals. El que sí que és cert, és que el seu moviment en el taulell cap a la centralitat de poder en el discurs de reparació, ha estat en base a una acció externa que ha propiciat aquesta acumulació de poder. Tot i així, no podem oblidar que les bases en les que es recolzen els programes de justícia transicional, memòria i pau estable, es troben en formes d'actuar del costum acholi. Els mateixos *rwodis* han assumit el paper de transmissors per a l'establiment de la pau i reivindiquen la consolidació de la pau com a resultat fonamental de la seva acció actual, "perquè sense pau no hi ha desenvolupament, i sense desenvolupament no hi ha pau".¹² L'anunci del decret per la Justícia Transicional reconeix els mecanismes engegats pels líders tradicionals acholi i amb l'empenta de les ONGD al llarg de la dècada anterior, tal com ho demostra la cessió d'aquest espai de construcció de la memòria històrica als *rwodis*, fins ara als marges de la història oficial. Ara els *rwodis* són els garants de les memòries als marges de l'estat des d'una formalització de la informalitat.

¹² Entrevista a Poppy Paul, *rwot*; Kitgum, juliol del 2019.

El mato oput: un espai memorial

Les memòries són la suma de les memòries individuals o faccioses, però totes contribueixen a donar-li forma, i més en un context com l'acholi, en el que els antropòlegs socials britànics, com Edward Evan Evans-Pritchard o Meyer Fortes, van considerar un exemple de societat segmentària, sotmesa a processos continus de fissió/fusió per adaptar-se a les circumstàncies, tot i que amb moltes esmenes. A la vegada, les característiques de la guerra a Acholiland van fer que el LRA i les UDF actuessin de forma puntual, però molt agressiva, en diferents localitats i regions al voltant de Gulu i Kitgum, sobretot. Per tant, el record local de cada un d'aquests espais és vital per construir un discurs conjunt. A través de la documentació i identificació de diferents crims comesos durant la guerra, "s'està podent desafiar una narració de conflicte unilateral," com diu Francis Nono, director del NMPDC.¹³ El localisme en el que creix la construcció d'una memòria local, o en plural, permet crear registres d'esdeveniments significatius, experiències conflictives importants, per, primer, informar les generacions futures sobre el que va passar a la seva regió i, segon, en vistes de les dificultats socials i econòmiques de la majoria d'habitants a Acholiland, entendre d'on provenen les desigualtats que donen lloc al conflicte i que es reflecteixen amb les memòries múltiples (Stupart, 2015, pp. 30-31).

Una de les formes per registrar els esdeveniments passats i, a la vegada, buscar l'aplicació dels eixos del perdó, la reconciliació, la veritat i la justícia són els rituals del *mato oput*. En la seva naturalesa, són cerimònies pensades per resoldre conflictes quotidians, espais on els protagonistes expliquen les seves veritats, ja que s'explica el crim i falta comès i es discuteix la reparació en forma d'una compensació davant de tota la comunitat. Es basen en el concepte acholi *timokeca*, que es tradueix com a reconciliació, però també com a amnistia i perdó segons el context. Tradicionalment, es celebrava la cerimònia per pagar el *kwor*, el deute, al col·lectiu o família que havia estat víctima d'una ofensa o crim. Tal deute podia variar segons la mediació dels *rwodis* i l'acceptació comunitària. En l'ús actual, el *mato oput* és una forma de documentar les diverses experiències de persones que van passar pel conflicte, per promoure la justícia, la pau duradora i la rendició de comptes a través de l'exposició de totes les parts de qualsevol història. No sempre és efectiva, ni ràpida, ni ha servit per solucionar tots els conflictes enquistats d'un conflicte tancat en fals, però s'ha constituït en una eina obligada.¹⁴

¹³ https://www.newvision.co.ug/new_vision/news/1478360/legacy-conflict-northern-uganda-forget-remember

¹⁴ La crítica sobre l'ús del *mato oput* existeix i ha estat debatuda. Alguns exemples són els de Allen, T. (2007). The International Criminal Court and the Invention of Traditional Justice in Northern Uganda. *Politique Africaine*, 107(3), 147-166; Allen, T. (2015). *Life beyond the Bubbles: Cognitive Dissonance and Humanitarian Impunity*. Dins Abramowitz S. I Pater-Brick, C.

A la base del *mato oput* s'hi troba la idea que en la cultura acholi una situació d'enemistat és antinatural i pot generar conflictes entre tercers (Rodríguez, 2009, p.158). Per tant, el diàleg per buscar sempre vies de reconciliació va ser una constant durant el conflicte. Els contactes poden durar mesos, inclús anys, i el *rwot* és qui lidera les converses des d'una posició de respecte acceptat per la comunitat. El mecanisme s'engega a partir de la petició de la persona perpetradora d'un crim a ser perdonada, reconeixent la seva acció que va causar perjudicis a un altre. I des del primer moment, el mecanisme funciona com a espai memorial, ja que a través d'una explicació detallada dels fets a ser tractats, amb la participació de les diferents parts implicades, es (re)construeix un relat sobre el conflicte en qüestió, amb la comunitat com a testimoni. Per tant, els mateixos mecanismes de justícia tradicional s'han convertit en fonts clau per reescriure el record del conflicte generat pel LRA i, també, de les UPDF, molt menys estudiades i esborrades pels relats estatals.

Un cop escoltada i estudiada aquesta demanda, es comunica a la família o comunitat victimària i comença una roda de contactes per veure quina seria la forma més adequada per segellar un acord reparador. En molts casos, es parla de diners, però en molts d'altres, la compensació passa per la recuperació de terres de cultiu, l'intercanvi de bestiar, assenyalar a on es van enterrar les persones assassinades... Aquest darrer ha estat un dels elements més reparadors, tal i com assenyala el *rwot* Poppy Paul,¹⁵ i no tan sols per tenir espais memorials i enteraments dignes, una forma universal de tancar ferides amb el passat. La raó fonamental rau en la importància central que tenen els rituals funeraris en la "construcció" dels avantpassats, clau de volta del sistema de societat de llinatges. Un cop la tanda de converses es dona per finalitzada, es reuneix a tota la comunitat afectada i es segella la nova relació a través de la cerimònia en sí. Aquesta consisteix en compartir uns glops d'una beguda extreta de les arrels de l'arbust conegut com *oput* —la traducció directe de *mato oput* seria beguda amarga— que amb el seu gust, diuen, els recorda el mal sabor de l'enemistat (Rodríguez, 2009, p.159). A partir d'aquell moment, l'estat antinatural d'enfrontament entre la comunitat acholi desapareix i, a través d'un banquet on les dues comunitats hi participen, es torna al que consideren normalitat.

Si bé és cert que les celebracions del *mato oput* s'han estès els últims anys i han tingut una gran acceptació, la idealització de la seva efectivitat ha estat

(Coords.) *In Medial Humanitarianism; Ethnographies of Practice* (1^a ed.). University of Pennsylvania Press; Allen, T i Macdonald, A. (2013). Post-Conflict Traditional Justice: A Critical Overview. JSPR Paper, 3; i Allen, T. i Vlassenroot, K. (2010). *The Lord's Resistance Army: Myth and Reality* (1^a ed.). Zed Books.

15 Entrevista a Poppy Paul, *rwot*; Kitgum, juliol del 2019.

també ben present. Inclús, hi ha qui qüestiona les possibilitats d'èxit d'un sistema de justícia tradicional concebut per casos d'enemistat entre comunitats a l'hora de resoldre un conflicte amb milers de morts i crims contra la humanitat. Però el que ens trobem al nord d'Uganda és que la justícia tradicional ha hagut de fer un salt al buit, un pas endavant, per esdevenir el màxim d'efectiva possible davant el desert de mecanismes per la justícia, la reparació i la veritat. En la majoria de conflictes armats a l'Àfrica, la seqüència del postconflicte ha seguit uns paràmetres força repetits i estructurats. Primer, s'estableixen converses per arribar a un acord pel cessament de la violència; seguidament, es pacta una treva; i, per últim, es firma un acord de pau. Cada acord de pau té les seves especificitats de com s'ha d'implementar: desarmament, desmobilització de combatents i conseqüent amnistia, reintegració i procés de reconciliació, paper de la justícia tradicional i paper de la justícia ordinària. Però en el cas d'Uganda, com ja s'ha apuntat en diferents ocasions, no ha estat així, ja que l'estat i la comunitat internacional han desautoritzat l'altra part, qualificant-la de "terrorista", i no s'han vist obligats a canviar aquesta categorització pels fets d'armes. L'acció més contundent fora de la justícia tradicional ha estat la intervenció de la Cort Penal Internacional,¹⁶ però que és vista amb recel per bona part de la població acholi, sabent que en molts casos la justícia que pot aportar no és reparadora.¹⁷ Per tant, l'ús del *mato oput*, lluny de ser l'instrument públic per generar una pau estable en el temps definitiva, ha servit com a eina pròpia, local, davant la desvinculació dels poders estatals en la construcció de la pau i la construcció de memòries locals, relacionades amb conceptes com la veritat i la justícia.

La memòria com a perdó: el cas de Mucwini

A pocs quilòmetres de Kitgum es troba Mucwini, una població rural disseminada entre camps de blat moro i pastures per al bestiar. És un dels molts exemples que mostren encara avui les disputes derivades del conflicte armat, centrades en un enfrontament discursiu per la reconstrucció del seu passat i la seva compensació. És un exemple de com la memòries locals, confrontades amb els discursos monolítics oficials, també poden ser motiu de discòrdia en àmbits molt

¹⁶ L'únic judici i l'única sentència que la CPI ha executat contra LRA va ser la del passat 6 de maig, en la que es condemnava a 25 anys de presó a Dominic Ongwen, un dels líders històrics del LRA.

¹⁷ En aquest sentit, és important recordar que les fallides converses de pau a Juba de l'any 2006 van finalitzar, en part, per l'entrada en el taulell de la CPI sota acceptació de Museven. Un fet que Joseph Kony va veure com una provocació i amenaça.

més locals i dins d'una mateixa comunitat. Una conseqüència, també, de la falta d'interès per part dels estaments oficials d'aclarir el passat.

La nit del 23 de juliol del 2002, un grup de guerrillers del LRA va entrar a Mucwini i va executar a 56 persones, del clan Pajong. Segons algunes fonts, un membre del clan Pubec, que també habita a Mucwini, havia estat raptat pels guerrillers fidels a Joseph Kony, com tants d'altres joves d'Acholiland.¹⁸ Aquest jove, l'any 2002, va aconseguir fugir i tornar a casa seva, però en represàlia, el LRA va seguir-lo fins la seva població: el resultat van ser 56 persones assassinades, un missatge de terror per tots aquells que tinguessin pensat fugir. La qüestió és que, com hem dit, la versió més estesa explica que les víctimes eren del clan Pajong i cap del clan Pubec,¹⁹ això va fer que immediatament es culpés als Pubec per l'atac i els Pajong, com a represàlia, van ocupar les seves terres de cultiu, les cases i es van apropiari del seu bestiar. Ningú va poder confirmar si la persona que va fugir va instigar o no l'atac, però la realitat és que, 18 anys després, els Pajong segueixen ocupant les antigues propietats dels Pubec, mentre que aquests últims continuen vivint com a desplaçats a peu de la carretera.

En l'actualitat, el clan Pubec demanda poder tornar a les seves terres d'origen, però els Pajong ho refusen fins que no rebin una compensació per les morts. La negociació, que es va fer a Kitgum, la van protagonitzar líders locals —líders cristians i *rwodis*—, membres del clan Pajong i l'associació Víctimes de Mucwini, formada en la major part pels desplaçats Pubec, el portaveu de la qual és Olanya Ford, del clan Pubec.²⁰ En un principi es va optar per seguir les vies oficials, ja que anys enrere el govern ugandès va crear el Departament de Compensació dins del Ministeri de Serveis Públics. Tanmateix, sense acords de pau que legislin sobre com i què s'hauria de reparar, va quedar tot paralitzat. Des del clan Pajong asseguren que estarien disposats a resoldre el conflicte, però amb una compensació econòmica de 160 milions de xílings ugandesos, uns 40.000 euros, una quantitat impossible d'aconseguir pels Pubec.

Vista la impossibilitat de seguir la via governamental, els dos clans es van posar d'acord per engegar el mecanisme tradicional del *mato oput* i, el clan Pubec, va fer un exercici col·lectiu de demanar perdó per si, en algun moment, algú de la seva comunitat va poder perjudicar o instigar qualsevol atac contra els seus veïns. Sense saber exactament què va passar, van utilitzar la construcció d'un memòria com un element de petició de perdó, assumint una culpa per uns fets poc estudiats i

18 Segons UNICEF, es calcula que més de 30.000 infants van ser segrestats per LRA i van exercir com a combatents. Malgrat les UDF també van utilitzar menors com a soldats, mai s'ha comptabilitzat tal xifra.

19 Hi ha estudis que on es recullen diferents memòries i que sostenen que hi havia víctimes d'altres clans (Owora, 2008), tant dels Pubec com Bura, Padiba, Yepa o Paimera.

20 Entrevista a Olanya Ford, president del col·lectiu Victims of Mucwini; Mucwini, juliol del 2019.

visibilitzant-ho davant tota la comunitat. Podríem dir que, en aquest cas, la memòria ha estat un exercici per arribar a conceptes més opacs com el perdó, més que de construcció d'un discurs alternatiu. Els Pajong, seguint la tradició, van acceptar el perdó, però encara es troben estancats en la fase de la compensació que els ha de portar a la reconciliació. En aquest cas, la disputa sobre el passat es basa en una història oral difosa i poc clara on és difícil assolir una veritat concloent, amb molts claroscurs i que, com es veu, no és senzilla de solucionar. De fet, és on es conclou que el *mato oput*, tot i ser una eina que ajuda a la conciliació de la memòria, la veritat i la justícia, no pot assumir totes les atribucions en termes de compensació.

Com fer visible la memòria: petrificació i tradició en el cas d'Alima

Al monument d'Alima construït per Càritas, els noms esculpits ja s'han començat a degradar, inclús molts d'ells ja no es poden llegir. En una zona rural i poc poblada, igual que Mucwini, l'any 1996 el LRA va atacar un local nocturn on s'aplegaven joves de diferents zones de la regió. A la població, disseminada en petits nuclis vora d'una església, hi van morir 62 persones en la que ara anomenen com la *Disco Massacre*. Menys coneguda que altres incursions perpetrades per la guerrilla de Joseph Kony, és un clar exemple de com el terror infundat a la població civil era una de les armes principals de la guerra a Acholiland. Just davant del monument de Càritas, s'erigeix un arbre anomenat *kituba*, sembrat per les famílies de les víctimes, l'arbre cerimonial amb el que la comunitat acholi recorda els espais on està enterrada gent, dotant el lloc d'una consciència col·lectiva de la mort, però també ressaltant la seva combinació amb la vida a través de la natura. Són dues formes de veure la petrificació del passat: la primera, marcada per una concepció del record més occidental es deriva de la monumentalització, que requereix necessàriament elements materials; la segona, consisteix en la vinculació de la memòria amb la tradició acholi, enfocada a un record col·lectiu en harmonia amb l'entorn, en aquest cas identificat amb els arbres *kituba*.

Marcar els llocs on s'han comès crims, massacres o esdeveniments claus d'una guerra ha estat una opció per establir tòtems de memòria per moltes societats. Què va passar, qui ho va cometre, qui explica el fet. Com hem anat comprovant, la construcció de pau al nord d'Uganda ha seguit, que no aconseguit, quatre eixos bàsics: la del perdó, la reconciliació i, incorporades els últims anys, la veritat i la memòria, que actuen com a vasos comunicants. Totes elles, tenen en la justícia tradicional la seva màxima valedora. Però les dues últimes, la memòria i la veritat, han estat les menys observades pels estudis i les darreres en incorporar-se al reguitzell d'eines per establir una pau duradora. Al llarg de l'última dècada a Uganda, s'ha fet evident que la representació del passat no és només una

qüestió d'estat, sinó que els actors locals també han volgut fer prevaldre la seva veu per construir unes memòries múltiples amb realitats diverses per aixoplugar, al màxim possible, la història dels acholi en un conflicte pel qual han estat jutjats, la majoria de vegades, dins un debat públic que els ha assenyalat com a perpetradors de forma generalitzada.

Un monument pot ser la petrificació del passat, però també ser una correcció de transmissió de les veritats. Per la seva banda, la memòria monolítica, com element de cohesió després de la guerra, pot inserir-se en la dinàmica de dominació i control de l'estat des del centre a les jerarquies locals, però a la vegada també pot xocar amb les mateixes jerarquies als marges de l'estat, com el cas, d'Acholiland (Perrot, 2010, p.1). I encara avui en dia, no s'ha d'oblidar que el nord d'Uganda, més enllà de la participació directa, o no, de la seva població en la guerra, sempre ha estat una regió opositora al govern de Yoweri Museveni i resistent al seu poder. A Acholiland, ara es situen en un procés de competició per apropiarse i donar sentit al passat (Létourneau i Jewishiewicki, 2003, p. 3), tant de forma teòrica com física. Les diferents memòries que es construeixen no posen els accents ni al mateix lloc ni de la mateixa manera. Tenim una competència entre la memòria oficial monolítica, l'estatal i les memòries locals, competitives o complementàries, per la recerca de la veritat i de la construcció d'una veritat que tothom es pugui apropiarse. No poden ser només memòries complementàries, també s'han d'incloure memòries enfrontades, sobretot en un cas com la guerra al nord d'Uganda on la porositat entre les accions del LRA i les UPDF són evidents, on el concepte de bons i dolents, per molts que la memòria oficial ho hagi volgut definir, és impossible d'utilitzar. Les memòries construïdes per explicar les accions de Joseph Kony i el LRA, però a la vegada el paper del govern i les UPDF, troben moments de contacte, però és evident que la història nacional versus la història local ha fet que mai es solapin.

La presència de monuments que petrifiquen un passat a través del ciment, tot i que no és una expressió típica ugandesa, pot ser vista com un intent més d'homogeneïtzar la memòria a través d'actors que es troben a les esferes estatals. En paraules de Komagut Deo, investigador i antropòleg del National Memory and Peace Documentation Center,²¹ de Kitgum, "els habitants de la regió senten indiferència per monuments com els construïts per Càritas, ni els cuiden; en canvi, quan passen per davant d'un arbre *kituba* tenen la certesa d'estar trepitjant un

²¹ El National Memory and Peace Documentation Center (NMPDC) és un centre d'investigació i museu que forma part de l'ONG Refugee Law Project. La seva activitat es basa en la recopilació d'arxius, moltes vegades dels mateixos mitjans de comunicació, per investigar sobre el discurs i l'explicació del conflicte. A la vegada, produeix materials audiovisuals com a difusió de la seva feina i exerceix de centre de trobada i discussió sobre el passat recent d'Acholiland.

espai important per la memòria col·lectiva de la seva tradició i senten una emoció i sentiment de complicitat amb tot el patiment acumulat de la guerra”. Són formes d’educar en la representació històrica, de mostrar els sentiments davant d’uns monuments o d’uns altres.

Les esclatxes de l’estat, una oportunitat involuntària

El cas acholi de construcció de memòries múltiples, a la vegada que locals i diverses, ens permet seguir investigant i aprenent sobre el relat d’un passat pròxim, el qual es pretén abordar per construir escenaris de pau estables. És un cas concret i específic que certament requereix d’una especial atenció per unes característiques que ens podem trobar en altres escenaris i d’altres societats africanes, tals com la inhibició estatal en la consolidació de la pau o la justícia. Com s’ha comprovat, la mateixa inhibició és la que proporciona espais al marge dels poders oficials que es veuen legitimats per assumir competències de les quals se’n desenten els òrgans oficials. Sense aquesta inacció governamental, probablement l’ascens i el retorn dels *rwodis* com a corretges de transmissió de pau, així com de líders en la construcció memorial, no hauria estat tant sobtada, ni promoguda. Com a conseqüència, els artefactes socials utilitzats també surten de la falta de canals per vehicular unes demandes o necessitats específiques de la societat acholi, com son el perdó i la reparació, que s’exemplifiquen en el *mato oput* exposat. És important destacar que, en aquest cas, i havent presentat l’escepticisme i la instrumentalització de certs elements tradicionals, son canals d’expressió i acció que més enllà d’aconseguir uns resultats concrets han servit per desllorigar situacions enquistades en el temps, com el cas de Mucwini. Per últim, i amb una declaració poc efectiva del govern ugandès, però sí voluntariosa sobre la Justícia Transicional l’any 2019, les memòries locals i diverses s’han construït de forma plegada entre l’engranatge tradicional acholi i els aliats externs, un fet que no sempre ha reeixit i ha portat a distanciaments culturals, tals com el cas d’Alima.

Com a conclusió, l’article present vol destacar que l’homogeneïtzació de la memòria és un impediment per la representació estatal diversa i enfocada a una construcció estatal diversa, que és un impediment que continua sent la base dels desacords en la reconstrucció històrica i moral d’una regió que es veu a sí mateixa i, a la vegada, és vista pels observadors aliens, com allunyada del centre de poder. A la vegada, la capacitat per tenir altaveus d’abast estatal per difondre la memòria de cada grup és molt variable i, en general, minvada entre les comunitats acholi. Els sectors no oficials de la memòria necessiten plataformes de difusió més amplis per arribar a competir amb la memòria oficial de l’estat. Per

això han arribat les aliances amb l'exterior que, des del 2010, s'han inserit en les estructures de llinatges i de veïnatge local, sovint sense adonar-se que la manipulació era recíproca. Així, funcionen projectes com el National Memory and Peace Documentation Center de Kitgum, que pretén recopilar i investigar casos com el de Mucwini, indagant en la memòria per exercir més veritats i més justícia, projectes que són instrumentalitzables per estimular resolucions en clau local del greuges acumulats, sense la tutela de l'estat.

El litigis alliberats del control estatal afecten a temes que poden semblar extremadament locals, però és la suma d'aquestes situacions la que permet obrir escletxes en les que pot actuar la memòria als marges. Les comunitats locals aprofiten el buit produït pel volgut menyspreu dels discursos oficials, que de vegades ni es molesten a contestar: simplement es multipliquen les memòries alternatives, competitives, respecte al discurs oficial. Així, encara que l'estat no els hi doni ni crèdit ni versemblança, les memòries són operatives de forma local i regionalment, amb tensions i reparacions incloses. La caixa de ressonància internacional de les ONG implicades podria estendre aquestes memòries al nivell estatal, però abans que ho aconsegueixi, el efectes locals són innegables i tenen repercussions en la governança.

La lenta disposició del govern ugandès per exercir mecanismes per la reconciliació i la unificació de la memòria és una causa directa de la visibilització, que no de l'existència, de les memòries múltiples a Acholiland. Sense aquesta predisposició de crear un discurs oficial pur dels vencedors versus els vençuts, dels patriotes contra els rebels, probablement tots els espais de memòria locals no haguessin utilitzat el recurs de la justícia tradicional, el *mato oput* o el lideratge dels *rwodis*. S'han anat construint memòries alternatives, als marges i a la perifèria. Per tant, el rol de la memòria, tant característica dels grups de filiació i de les societats de llinatges, aparentment anacròniques, s'ha revelat com un actiu del segle XXI, que s'ha consolidat en la construcció de pau des d'un punt de vista de veritat construïda. Malgrat la justícia pugui ser encara complicada d'exercir en el cas acholi, té unes especificitats i un gran interès per seguir comprnent les divergències i punts d'unió en la construcció sempre en moviment de les memòries de les societats africanes contemporànies.

Bibliografia

Allen, T. (2008). La justice traditionnelle est-elle une alternative viable à la cour pénale internationale? *Mouvements*, 53(1), 118-124.

Allen, T. (2007). The International Criminal Court and the invention of traditional justice in Northern Uganda. *Politique Africaine*, 107(3), 147-166.

- Atkinson, R. (2009). From Uganda to the Congo and Beyond: Pursuing the Lord's Resistance Army. *International Peace Institute*, 6-13.
- B. Rubongoya, J. (2007). *Regime Hegemony in Museveni's Uganda: Pax Musevenica*, (1ª ed.), Palgrave Macmillan.
- Bayart, J.F. (2000). Africa in the world: A history of extraversion. *African Affairs*, 99(395), pp. 217-267.
- Branch, A. (2004). International Justice, Local Injustice. The International Criminal Court in Northern Uganda. *Dissent*, 51(3), 22-26.
- Dolan, C. (2000) *Inventing traditional leadership? A critical assessment of Denis Pain's 'The Bending of the Spears'* (1ª ed.). Acord COPE Working Paper, 31.
- Farré, Albert (2005). Enfermedades, espíritus y revolución. El levantamiento de las Holy Spirit Mobile Forces en el norte de Uganda (1986-1987). Dins Roca, Albert (Coord.). *La revolución pendiente: el cambio político en el Africa negra* (pp. 261-286). Universitat de Lleida.
- Komujuni, S. (2019). *To be a chief and to remain a chief: The Production of Customary Authority in Post-Post Conflict Northern Uganda*. (Tesis doctoral). Uganda Martyrs University.
- Komujuni, S. i Büscher, K. (2020). In search of chiefly authority in 'post-aid' Acholi-land: transformations of customary authorities in northern Uganda. *Journal of Eastern African Studies*, 14(1), 103-124.
- Létourneau, J. i Jewsiewicki. (2003). B. Politique de la mémoire. *Politique et Sociétés*, 22(2), 3-15.
- Meier, B. (2013). "Death Does Not Rot": Transitional Justice and Local 'Truths' in the Aftermath of the War in Northern Uganda. *Africa Spectrum*, 48(2), 25-50.
- Navarro Millan, I. (2019). *Una mirada comprensiva sobre la recurrencia de la violencia política armada en Uganda: recuperando el papel constitutivo del estado, lo internacional y la agencia de los actores armados*. (Tesis doctoral). Universidad Autónoma de Madrid.
- Nono, F. (2018). Legacy of conflict in Northern Uganda: To Forget or to remember? New Vision.
- Pain, D. (1997). *"The Bending of Spears": producing consensus for peace & development in Northern Uganda* (1ª ed.). International Alert.
- Perrot, S. (2010). "Who's the bull in the Kraal?" Guerre et mémoires et guerres de mémoire dans l'est de l'Ouganda. *Cahiers d'études africaines*, 197(50), 153-179.
- Quinn, J. (2014) Traditional Cultural Institutions on Customary Practices in Uganda. *Africa Spectrum*, 49(3), 29-54.
- Rodríguez Soto, J.C. (2009). Conflicto y gobernabilidad en el norte de Uganda. Posibilidades y límites de los ritos de reconciliación mato oput. Dins Farré, Albert i Tomàs, Jordi (Coords.): *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 87(2), 147-166.

Royo, J.M. (2008). Escenarios de paz y de guerra en el Norte de Uganda. *Quaderns de Construcció de Pau*, 6.

Stupard, R. (2015). *Recording the War: An assessment of Uganda's National Memory and Peace Documentation Centre conflict dataset*. (Tesis Doctoral). London School Of Economics.

The Refugee Law Project. (2005). Peace first, justice later: Traditional Justice in Northern Uganda. *Refugee Law Project Working Paper*, 17.

The Refugee Law Project. (2005). Whose justice? Perceptions of Uganda's Amnesty Act 2000: the potential for conflict resolution and long-term reconciliation. *Refugee Law Project Paper*, 15.

The Refugee Law Project. (2004). Behind the violence: causes, consequences and the search for solutions to the war in Northern Uganda. *Refugee Law Project Paper*, 11.

Ubink, J. (2008). *Traditional Authorities in Africa. Resurgence in an Era of Democratization*. Leiden University Press.

Vinck, P., Pham, P. N., Stover, E., & Weinstein, H. M. (2007). Exposure to war crimes and implications for peace building in northern Uganda. *JAMA*, 298(5), 543-554.

© Víctor González Clota, 2021

© *Quaderns de l'ICA*, 2022

Fitxa bibliogràfica

González Clota, V. (2021). Memòries múltiples, tradició i construcció de pau a Acholiland. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 37(2), 321-341. Barcelona: ICA. [ISSN 2385-4472].